

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Бақша дақылдарының зиянкестері және олармен күресу шаралары

ЖАРИЯЛАНДЫ
30.10.2024СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/168601/>

АОЖ 632. 7: 631

Тақырып: Бақша дақылдарының зиянкестері және олармен күресу шаралары

Мақалада бақша дақылдарының жалпы сипаттамасы, биологиялық ерекшеліктері, зиянкестермен күресу шаралары, зиянкестердің биологиялық сипаттамалары келтірілген.

Түйін сөздер: бақша дақылдары, зиянкестері, биологиясы, зиянкестілігі, таралуы.

Кіріспе. Бақша дақылдарының биологиясы — бұл олардың өсуі, дамуы және тіршілік ету ерекшеліктерін түсіндіретін ғылым. Бақша дақылдары көкөніс, жеміс, шөптесін өсімдіктер мен түйнек жемістілерді қамтиды. Олардың биологиясын түсіну өсімдіктерді дұрыс өсіруге және жоғары өнім алуға көмектеседі. Бақша дақылдарының биологиялық ерекшеліктері:

1. Өсімдіктердің даму сатылары:

Тұқымның өнуі: Бұл кезеңде тұқым топыраққа түскеннен кейін өніп, өсуін бастайды. Тұқымның өнуіне қолайлы жағдайлар — ылғал, жылу және ауа.

Өскіннің пайда болуы: Өскін топырақтан шыққан кезде алғашқы жапырақтар пайда болады.

Вегетативті өсу: Бұл кезеңде өсімдік жапырақтар, сабақтар мен тамырларын дамытады, яғни өсімдіктің жапырақтары, сабағы және тамыр жүйесі толығымен қалыптасады.

Генеративті өсу: Өсімдікте гүлдер пайда болып, кейіннен жемістер қалыптасады. Бұл кезеңде өсімдік ең көп қоректік заттарды қажет етеді.

2. Қоректік заттарды сіңіру:

Тамыр жүйесі: Бақша дақылдарының тамырлары қоректік заттар мен суды сіңіреді. Қоректік заттарға азот, фосфор, калий және басқа микроэлементтер жатады.

Фотосинтез: Жапырақтары күн сәулесінің әсерінен көмірқышқыл газын және суды органикалық заттарға (глюкоза) айналдырып, өсімдіктің өсуін қамтамасыз етеді.

3. Өсімдіктердің топыраққа және климатқа бейімделуі: Әр бақша дақылының белгілі бір топырақ типі мен климатқа бейімділігі бар. Мысалы, картоп құнарлы, жұмсақ топырақты жақсы көреді, ал сәбіз сазды топыраққа төзімді.

Суару және жарық режимі: Әр өсімдіктің суды және жарықты қажет етуі әртүрлі. Қияр мен қызанақ сияқты дақылдар суаруды жиі қажет етеді, ал сарымсақ пен пияз құрғақ жағдайларға төзімдірек.

4. Өнімділік кезеңі: Әр дақылдың өз өсімдік циклі бар. Мысалы, редис бірнеше апта ішінде жетіліп, өнім береді, ал асқабақ пен қауын ұзақ уақыт бойы пісіп жетіледі.

5. Көбею: Көптеген бақша дақылдары тұқым арқылы көбейеді. Кейбіреулері (мысалы, картоп) вегетативті жолмен, яғни түйнектер арқылы көбейеді.

Бақша дақылдарының топтарына байланысты биологиялық ерекшеліктері:

1. Жеміс-жидек дақылдары: Бұл топқа қызанақ, қияр, бұрыш, асқабақ жатады. Биологиялық ерекшелігі: Олардың өнім беруі үшін гүлдер тозаңданып, жеміс байланады. Көптеген жеміс-жидек дақылдары ұзақ вегетациялық кезеңге ие және температура, жарық, ылғалдық режимдеріне өте сезімтал.

2. Жапырақты дақылдар: Салат, шпинат, қымыздық сияқты өсімдіктер жапырақтары үшін өсіріледі. Биологиялық ерекшелігі: Бұл дақылдар жылдам өседі, салқын климатта жақсы дамиды және жиі суаруды қажет етеді.

3. Түйнек және тамыр жемістілер: Картоп, сәбіз, қызылша осы топқа жатады.

Биологиялық ерекшелігі: Бұл өсімдіктердің негізгі бөлігі топырақ астында дамиды. Олар ұзақ вегетациялық кезеңге ие және топырақтың құрылымы мен қоректік заттарға бай болуына тәуелді.

Өсуге әсер ететін биологиялық факторлар:

1. *Температура:* Әр өсімдіктің белгілі бір өсу температурасы бар. Мысалы, қияр мен қызанақ 20-25°C аралығында жақсы өседі, ал салқын климатты сүйетін

өсімдіктерге төмен температура қажет.

2. Су: Өсімдіктердің өсуі үшін қажетті су мөлшері олардың биологиялық ерекшеліктеріне байланысты. Кейбір дақылдар құрғақшылыққа төзімді, ал басқалары жиі суаруды қажет етеді.

3. Жарық: Фотосинтез үшін өсімдіктерге жарық қажет. Жарықтың аздығы өсімдік өсуін баяулатып, өнім сапасын төмендетеді.

4. Топырақтың құнарлылығы: Өсімдіктердің тамыр жүйесі арқылы сіңіретін қоректік заттар олардың биологиялық дамуы үшін өте маңызды.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Аталған аймақта зерттеу жүргізу материалдары мен әдістері ғылыми әдіс арқылы жүргізілді. Яғни, зерттеу жүргізу барысында зерттеу әдістерінің дәстүрлі түрі пайдаланды, жазу барысында бақша дақылдарының зиянкестері туралы ақпаратты іздеп, оны өңдеп және Жамбыл облысында кездесетін бақша дақылдарының зиянкестерін зерттеу жүргізу кезінде жиналған ғылыми мәліметтер жиынтығы негіз болды.

Зерттеу нәтижелері: Асқабақ, қияр және қарбыз сияқты бақша дақылдары жиі әртүрлі зиянкестердің шабуылына ұшырайды, олар өсімдіктерге елеулі зиян келтіріп, өнімділікті төмендетуі мүмкін. Төменде осы дақылдарға тән негізгі зиянкестер мен олармен күресу әдістері берілген.

1. Асқабақтың зиянкестері. Асқабақ шыбыны (*Dacus cucurbitae*) Зияны: Асқабақтың жемістеріне жұмыртқа салып, дернәсілдері жемісті ішінен жеп, өнімді бұзады. Күресу шаралары: Қақпандар пайдалану (феромондық тұзақтар). Топырақты күзде терең қопсыту, зиянкестердің қысқы тыныштық кезеңінде өлуі үшін. Инсектицидтерді қолдану. Өрмекші кенесі (*Tetranychus urticae*) Зияны: Асқабақтың жапырақтарының астыңғы бетінен шырын сорады, нәтижесінде жапырақтар сарғайып, кебеді. Күресу шаралары: Жапырақтарды сумен немесе сабынды сумен өңдеу. Акарицидтерді қолдану. Тли (*Aphids*) Зияны: Өсімдіктердің шырындарын сорады, нәтижесінде өсімдік әлсірейді, әрі вирус ауруларын таратады. Күресу шаралары: Инсектицидтер немесе табиғи репелленттер (сабынды су) қолдану. Табиғи жыртықштарды (мысалы, божья коровка) пайдалану.

2. Қиярдың зиянкестері. Қияр қоңызы (*Acalymma vittatum*) Зияны: Қиярдың

жапырақтары мен гүлдерін жеп, өсімдікті әлсіретеді. Сонымен қатар, бұл қоңыздар бактерияларды ауруларды тасымалдайды. Күресу шаралары: Инсектицидтер қолдану. Жапырақтарды қорғау үшін физикалық тосқауылдар (мысалы, тор) орнату. Қоңыздарды қолмен жинау. Тринстер (*Thrips tabaci*) Зияны: Жапырақтарды тесіп, шырын сорады. Өсімдік әлсіреп, вирустық аурулар жұғуы мүмкін. Күресу шаралары: Өсімдіктерді сумен жиі бүрку, тринстерді жуып жіберу. Инсектицидтер немесе биологиялық күрес әдістерін пайдалану. Өрмекші кенесі (*Tetranychus urticae*) Зияны: Қияр жапырақтарының астыңғы бетінен шырын сорады, жапырақтар сарғайып, жойылады. Күресу шаралары: Сабынды су немесе акарицидтер қолдану. Топырақты аэрациялау және ылғалдылықты бақылау.

3. Қарбыздың зиянкестері. Қарбыз шыбыны (*Dacus ciliatus*) Зияны: Жемістерге жұмыртқа салады, ал дернәсілдері ішкі құрылымды жеп, өнімді бұзады. Күресу шаралары: Феромондық қақпандарды пайдалану. Химиялық инсектицидтерді қолдану. Өрмекші кенесі (*Tetranychus urticae*) Зияны: Қарбыз жапырақтарының астыңғы бетінен шырын сорады, өсімдік сарғайып, жапырақтар құлайды. Күресу шаралары: Сабынды су немесе акарицидтер қолдану. Табиғи жауларын (мысалы, хищник жәндіктер) пайдалану. Тли (*Aphids*) Зияны: Жас жапырақтар мен сабақтарды зақымдап, өсімдікті әлсіретеді. Олар вирустарды таратып, өнім сапасын нашарлатады. Күресу шаралары: Инсектицидтер немесе табиғи күрес әдістерін пайдалану. Жапырақтарды сумен жуып, тлиді механикалық түрде жою.

Жалпы зиянкестермен күресу шаралары:

1. Агротехникалық әдістер: Топырақты дұрыс өңдеу, ауыспалы егіс қолдану, өсімдік қалдықтарын жою.

2. Биологиялық күрес: Зиянкестердің табиғи жауларын қолдану (жыртқыш жәндіктер, паразиттер).

3. Химиялық күрес: Зиянкестерге қарсы арнайы инсектицидтер мен акарицидтер қолдану.

4. Физикалық тосқауылдар: Өсімдіктерді торлармен немесе арнайы материалдармен қорғау.

Зиянкестермен күресу шаралары

Агротехникалық әдістер. Ауыспалы егіс: Зиянкестердің шоғырлануын төмендету үшін әртүрлі дақылдарды ауыстырып отырғызу. Топырақты өңдеу: Топырақты терең қопсыту зиянкестердің қысқы кезеңде өлуіне ықпал етеді. Өсімдік қалдықтарын жою: Күзде өсімдік қалдықтарын жою зиянкестердің жойылуына

көмектеседі.

Биологиялық әдістер. Табиғи жыртқыштарды пайдалану: Зиянкестердің табиғи жауларын (мысалы, божья коровка) пайдалану арқылы зиянкестерді бақылау. Биопестицидтер: Пайдасыз жәндіктермен күресу үшін экологиялық таза препараттарды пайдалану.

Химиялық әдістер. Инсектицидтер: Зиянкестермен күресуге арналған химиялық заттарды қолдану, бірақ оны экологиялық зияндығын ескере отырып, шектеулі мөлшерде қолдану керек. Феромондық тұзақтар: Зиянкестердің еркектерін тартып, жыныстық траекторияларын бұзу арқылы бақылау.

Физикалық әдістер. Торлар мен физикалық тосқауылдар: Зиянкестердің өсімдіктерге кіруін болдырмау үшін торлар мен арнайы жабын материалдарын қолдану. Қақпандар: Зиянкестерді жою үшін арнайы қақпандарды қолдану.

Қорытынды

Бақша дақылдарының зиянкестерімен тиімді күресу үшін агрономиялық әдістер мен білімнің синергиясын қолдану, экологиялық таза технологияларды енгізу және зиянкестердің табиғи жауларын пайдалану керек. Бұл тәсілдер тек дақылдардың өнімділігін арттыруға ғана емес, сонымен қатар қоршаған ортаның экологиялық тепе-теңдігін сақтауға да ықпал етеді. Дамыған, тиімді және экологиялық тұрақты ауыл шаруашылығы жүйесі құру арқылы біз келешекте өсімдік қорғауды қамтамасыз ете аламыз. Бақша дақылдарының зиянкестері агрономияда маңызды мәселе болып табылады, себебі олар өнімділікті төмендетіп, өсімдіктердің денсаулығына кері әсерін тигізеді. Асқабақ, қияр және қарбыз сияқты дақылдардың зиянкестері өз ерекшеліктеріне ие, олар агрономдарға нақты және тиімді күресу шараларын әзірлеуді талап етеді. Зиянкестермен күресу шараларының көптүрлілігі, оның ішінде агрономиялық, биологиялық, химиялық және физикалық әдістерді қолдану, әртүрлі жағдайларға байланысты таңдалып, тиімділігімен бағалануы керек

Әдебиеттер тізімі

- 1. «Өсімдік қорғау және карантин» (Өсімдік қорғау ғылымдарына арналған оқу құралдары) Авторы: Отандық және шетелдік зерттеушілердің бірлескен жұмысы.*
- 2. «Ауыл шаруашылығы өсімдіктерінің зиянкестері» (Ауыл шаруашылығына*

арналған оқу құралы) Авторы: Б. Байжанова.

3. «Қазақстандағы ауыл шаруашылық зиянкестері» Авторы: Қ. Дүйсенов.

4. «Зиянкестермен күрес және өсімдіктердің иммунитеті» Авторы: А. Бекенов.

5. «Зиянкестер биологиясы және экологиясы» Авторы: Т. Сейітқұлов.

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz Ақпараттық-танымдық білім порталы**. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.